IMMIGRATION LITERATURE IN ITALY

Ana Maria PĂTRAȘCU (TOMAZIU-PĂTRAȘCU)
"Al. Ioan Cuza" University of Iași

Abstract: The phenomenon of Italian migration literature has only lately begun to expand, although it was born later than the European perspective. Italy, which was for a very long period of time a country of emigrants, beginning with the 80s became a long coveted for place, powerlessly witnessing a wave of emigrants coming from the so called mondisud. The Italian scholars took advantage of the new situation to get information about the most common habits concerning the newcomers' lives. In the course of time, the exploration extended its domain being interested in the cultural aspects of those persons, several of them becoming the protagonists of some Italian writings. In the meantime, the migrants themselves began to write helped by Italian journalists or writers, sharing others fragments of their own experience as migrants. Therefore, the migrant writers' literature is born – the literary production of some alien writers who live in Italy and write in their host's language.

Keywords: literature, migration, Italian, confession, library

Fenomenul literaturii de migrație în limba italiană a început să ia amploare în ultimul timp, deși s-a născut mai târziu în comparație cu perspectiva europeană. Italia, care a fost pentru mult timp o țară de emigranți, începând cu anii '80 a devenit ea însăși un loc râvnit de către alții, asistând neputincioasă la un val uriaș de imigranți proveniți din așa-zisele *mondisud*.[1]

Cercetătorii italieni din domeniu au profitat de această situație nouă pentru a culege informații referitoare la aspectele cele mai comune legate de modul de viață al celor sosiți. Cu timpul, cercetarea și-a extins câmpul, fiind interesată de aspectele culturale ale vieții acestor indivizi, mulți dintre ei devenind protagoniști ai unor scrieri în limba italiană. În același timp, imigranții înșiși încep să scrie, ajutați fiind de jurnaliști sau scriitori italieni, împărtășind și altora fragmente din propria experiență de migrant. Se naște astfel literatura de migrație, *migrant writers*, sintagmă prin care era numită producția literară a unor scriitori străini care trăiesc în Italia și scriu în limba țării gazdă.[2] În Italia, acest fenomen se afirmă relativ târziu prin comparație cu alte țări europene ca Franța, Germania și Anglia, unde exista deja o tradiție consolidată în acest domeniu. Fenomenul prinde viață în 1990, anul în care au fost publicate trei cărți care anunță, din punct de vedere convențional, nașterea literaturii de migrație în Italia: *Chiamatemi Alì* de Mohamed Bouchane, *Immigrato* de Salah Methnani și *Io venditore*

[1] Giorgia Del Monte, „Letteratura della migrazione", *Roma multietnica* <http://www.romamultietnica.it/bibliografie/letteratura-della-migrazione.html>; lumi din sud (traducerea noastră).

[2] *Cf.* Francesco Argento, *La letteratura della migrazione in Italia* <http://digilander.libero.it/vocidalsilenzio/Letteratura%20dell%27immigrazione.htm>; „migrant writers" – scriitori migranți, definiție preluată din domeniul academic anglosaxon.

BDD-A22219 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.64 (2026-11-19 22:48:05 UTC)

di elefanti de Pap Khouma.[3] În 1991 urmează *La promessa di Hamadi*, de Saidou Moussa Ba. Aceste opere literare sunt caracterizate prin apartenența la doi autori: scriitorul migrant, care relatează povestea, și coautorul italian, care se ocupă de forma corectă a textului. „Sono testi, spesso autobiografici, che parlano di violenza e di razzismo, di solitudine e integrazione impossibile tra immigrati e società italiana."[4]

Cu timpul, acești imigranți au început să producă independent, manifestând dorința de a se constitui ca scriitori în adevăratul sens al cuvântului.

Sono nate così opere, diverse per valore letterario, ma tutte accomunate dalla necessità di superare l'autobiografismo testimoniale della prima fase. E' proprio in questo momento che molti autori decidono di scrivere direttamente nella nostra lingua, come avviene per il tunisino Moshen Melliti che, dopo un libro (*Pantanella. Canto lungo la strada*), tradotto in italiano dall'arabo, scrive direttamente in italiano il romanzo *I bambini delle rose*. Siamo dunque al di là della fase autobiografica e di testimonianza, ma le case editrici non pubblicano più libri di immigrati, perché il mercato impone scelte diverse, e così la letteratura prodotta da immigrati rimane quasi "invisibile"; circola soltanto grazie all'impegno di piccole case editrici (Fara, Sinnos, Sensibile alle foglie, Datanews), di associazioni (*La tenda*), di riviste (*Mani Tese*, *Terre di mezzo*), di studiosi, all'interno e all'esterno del mondo universitario (Armando Gnisci, Matteo Taddeo) o di premi letterari, come Exs&Tra, organizzato da Roberta Sangiorgi insieme all'editore Fara.[5]

Semnificativă pentru studiul nostru este cercetarea pe care o întreprinde profesorul Armando Gnisci[6] în sfera literaturii de migrație. El este creatorul Băncii de date „Basili". În acest sens, am apelat la interviul luat profesorului în legătură cu producțiile literare migrante existente în baza de date respectivă. Ne-am folosit de aceste informații, deoarece se dovedesc a fi foarte utile cercetării de față.

---

[3] *Cf.* Francesco Agento, *op. cit.*

[4] Francesco Argento, *op. cit.* „Sunt texte, adesea autobiografice, care vorbesc despre violență și rasism, despre singurătate și integrare, imposibile între imigranți și societatea italiană." (traducerea noastră).

[5] Francesco Argento, *op. cit.* „S-au născut astfel de opere diferite ca și valoare literară, însă toate mânate de necesitatea de a depăși autobiografismul confesional din prima fază. Chiar în acest moment, mulți autori decid să scrie direct în limba noastră, așa cum se întâmplă cu tunisianul Moshed Lelliti, care, după cartea (*Pantanella. Canto lungo la strada*), tradusă în italiană din arabă, scrie direct în italiană romanul *I bambini delle rose.* Ne aflăm, prin urmare, dincolo de faza autobiografică și de confesionalitate, dar editurile nu mai publică cărți scrise de imigranți, pentru că piața impune alegeri diferite; în acest fel, literatura produsă de imigranți rămâne aproape invizibilă; circulă doar grație interesului micilor edituri (Fara, Sinnos, Sensibile alle foglie, Datanews), a asociațiilor (*La tenda*), a revistelor (*Mani Tese*, *Terre di mezzo*), a cercetătorilor din interiorul sau din exteriorul lumii universitare (Armando Gnisci, Matteo Traddeo) sau a premiilor literare, precum Exs&Tra, organizat de Roberta Sangiorgi, împreună cu editura Fara." (traducerea noastră)

[6] *Idem:* Armando Gnisci a fost primul specialist care, în 1991, a semnalat nașterea unei Literaturi Italiene de Migrație și de Mondializare (LIMM) cu opera *Il rovescio del gioco*, apărută în 1992. Din acel moment a urmărit îndeaproape proiectul LIMM, editând și publicând cărți care tratează același argument. Fondează Banca de Date BASILI (1997) în cadrul Departamentului de Italiană de la Universitatea „Sapienza" din Roma și a Revistei *Kuma. Creolizzare l'Europa* (2001), reluată apoi în 2012, în *Rivista dell'Arte*. (traducerea noastră) <https://it.wikipedia.org/wiki/Armando_Gnisci>.

BDD-A22219 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.64 (2026-11-19 22:48:05 UTC)

În interviul acordat, Alessandra Bruno a dorit să afle cum a luat naștere această bancă de date, care sunt temele pe care scriitorii migranți le tratează cu predilecție și, mai ales, dacă această literatură a evoluat în timp, odată cu evoluţia societăţii. Potrivit celor consemnate în acest interviu, Armando Gnisci a început să se intereseze de fenomenul literaturii migrante încă de pe la începuturile ei, mai exact în 1991, cu privire la scrierile care apăruseră cu un an în urmă. Prima sa carte cu această temă se numește *Il rovescio del gioco* și a apărut în 1992. Plecând de aici, Gnisci s-a ocupat îndeaproape de aceste producții, dar și de autorii și autoarele lor, propunându-le editurilor sau devenind el însuși editor pentru unele dintre acestea, citindu-le cu mult înainte de a fi publicate. Începând din perioada anilor '96 - '97, interesul său în ceea ce privește literatura migrantă s-a îndreptat nu doar spre domeniul critic și editorial, ci și spre monitorizarea și recunoașterea scriitorilor. Această inițiativă s-a soldat cu crearea unei bănci de date cu autori migranți care scriu și publică în limba italiană. Datele din această bancă au fost puse gratuit la dispoziția tuturor celor interesați și care ar fi dorit să o consulte.

În rândul scriitorilor migranți există o categorie autodefinită „*scrittori migranti di seconda generazione*", termen deloc agreat de Gnisci. El este de părere că fiii imigranților care s-au născut în Italia nu mai pot fi considerați imigranți, pentru că ei, de fapt, nu au împărtășit niciodată, în mod direct, aceasta experiență.

La confusione è stata creata in molti casi, inconsciamente o ad hoc, per confondere le acque. Perché scrittori che non hanno mai migrato, ma sono figli di immigrati, come Igiaba Scego per esempio, si sono autodefiniti "scrittori migranti di seconda generazione". Come se i migranti potessero essere di seconda generazione. Chi migra spacca la sua vita a metà. C'è una vita di prima e una vita di dopo. Quello è il migrante, gli altri non lo sono. Chi è nato in Italia e ha l'italiano come lingua-madre, ha una mentalità italiana, una cultura italiana. Per questo non possono essere definiti "migranti" perché non sono mai migrati nella loro vita. Possono essere tornati in Africa o altri paesi di origine, con i loro genitori, a vedere la terra dei loro genitori, ma non possono essere chiamati migranti. Il migrante è portatore di una esperienza esistenziale assolutamente unica, come è unica l'esperienza del non migrante ma figlio di migranti. I cosiddetti "creoli", cioè i figli degli immigrati, e possono essere meticci o meno. La creolità è data dal fatto che si nasce non nel paese dei genitori, ma nel paese dove sono emigrati i genitori. La questione è semplice ma c'è ancora molta confusione in Italia su questo argomento.[7]

[7] Alessandra Bruno, „Lingua Nostra, e Oltre. Saggi e interviste", Intervista al professor Armando Gnisci, ideatore della Banca Dati Basili <http://www.maldura.unipd.it/masters/italianoL2/Lingua_nostra_e_oltre/LNO3_26luglio2010/Bruno_14_15.pdf >.

„Confuzia s-a creat în multe cazuri, inconștient sau ad hoc, pentru a tulbura apele. Pentru că scriitorii care nu au migrat niciodată, dar sunt fii de imigranți, ca Igiaba Scego, de pildă, s-au autodefinit „scriitori migranți de a doua generație". Ca și cum migranții ar putea să fie de a doua generație. Cine migrează, își rupe viața în jumătate. Este o viață de dinainte și una de după. Acela este migrantul, ceilalți nu sunt. Cine este născut în Italia și are ca limbă maternă italiana, are o mentalitate italiană, o cultură italiană. Din acest motiv, nu pot fi definiți „migranți", întrucât nu au migrat niciodată în viața lor. Se pot întoarce în Africa sau în alte țări de origine, cu părinții lor, să vadă pământul acestora, dar nu pot fi numiți migranți. Migrantul este purtătorul unei experiențe existențiale

BDD-A22219 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.64 (2026-11-19 22:48:05 UTC)

După obținerea unei finanțări de la CNR[8] în anul 1997, proiectul său a continuat, beneficiind de o altă finanțare, de data aceasta de la Departamentul de Italiană. În anul 2001, site-ul a fost restructurat, iar Banca de date Basili s-a alăturat revistei on-line *Kuma Creolizzare la Europa*.

Una dintre întrebările pe care i le-a adresat Alessandra Brunno profesorului Gnisci s-a referit la existența unei astfel de literaturi în străinătate. Profesorul a răspuns că ar exista una în Elveția, dar că nu privește literatura imigranților în Elveția, ci este orientată către literatura italiană scrisă de emigranți din toată lumea. „È un po' il rovescio di Basili. La banca dati si chiama Baslie ed è precedente alla nostra Basili ed è stata fondata dal prof. Jean-Jacques Marchand all'Università di Losanna".[9]

Tema dominantă la acești scriitori o reprezintă migrația „che è la vera e propria poetica di questi scrittori"[10]:

Il tema ricorrente è quello della migrazione, che è la vera e propria poetica di questi scrittori. E ciò che li muove a scrivere, oltre a raccontare la migrazione, è il farsi testimoni della migrazione presso di noi, presso gli italiani. C'è una richiesta, un bisogno di ascolto da parte della nostra cultura, tanto è vero che è letteratura scritta in italiano da persone che vengono da culture e lingue completmente differenti.[11]

Desprindem din aceste rânduri necesitatea, aproape organică, pe care o resimt autorii migranți în a împărtăși experiența migratorie. Nu este vorba doar despre exigența pe care o au în a face confesiuni cu privire la o parte din această experiență, ci este vorba de o interacțiune reciprocă: există unii care „povestesc" și alții care „ascultă", aceștia din urmă devenind complicii celor dintâi. În această logică se explică însăși alegerea limbii în care scriu autorii și care este, prin excelență, limba italiană. Este nevoie de limba italiană pentru că ei vor și trebuie să fie „ascultați" de către „ceilalți" cu care se confruntă în noul context. Aceasta o demonstrează însăși operația de convertire a gândului în cuvânt. Este un mecanism complex, care angrenează toate procesele psihice și intelectuale pe care le presupune drumul de la gând, exprimat în limba maternă, și conversia acestuia, prin traducere, în cuvinte în altă limbă.

---

absolut unice, așa cum este unică experiența non migrantului, a fiului de migranți, așa-zișii „creoli", adică fii de imigranți, și pot să fie mai mult sau mai puțini metiși. A fi creol se referă la cei care nu s-au născut în țara părinților săi, ci în țara în care aceștia au emigrat. Chestiunea este simplă, dar în Italia există încă multă confuzie." (traducerea noastră).

[8] Consilio Nazionale della Ricerca - instituție națională de cercetare în domeniul științific general, sub îndrumarea Ministerului de Instrucție, a Universității și a cercetării (MIUR) <http://www.cnr.it/sitocnr/IlCNR/Chisiamo/Chisiamo.html>.

[9] Alessandra Bruno, *op. cit.* „Este un pic inversul băncii Basili. Banca de date se numește Baslie, este anterioară Băncii noastre Basili și este fondată de profesorul Jean-Jacques Marchand de la Universitatea din Losanna." (traducerea noastră)

[10] Idem.

[11] Idem. „Tema recurentă este aceea a migrației, care reprezintă însăși poetica acestor scriitori. Este ceea ce îi face să scrie; în afară de a povesti migrația, au nevoie de a-și găsi martori în noi, italienii. Există o cerință, o nevoie de a asculta din partea culturii noastre, atât de adevărat, că avem o literatură scrisă în italiană de către persoane care provin din culturi și limbi complet diferite." (traducerea noastră)

BDD-A22219 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.64 (2026-11-19 22:48:05 UTC)

Astfel, se demonstrează încă o dată dorința acestor scriitori de a-și alege publicul din rândul autohtonilor. Însă acest lucru s-a întâmplat doar la început, pentru că literatura migrației a evoluat în timp. Deși a păstrat aceleași coordonate în ceea ce privește „poetica migrației”[12], dar și contactul cu publicul italian, literatura a suferit mutații în ultimii douăzeci de ani în sfera temelor abordate, atenția concentrându-se mai mult către aspecte de intercultură văzute ca modalitate principală de cunoaștere reciprocă.

Profesorul Gnisci afirmă, de asemenea, că odată cu evoluția temelor, s-a înregistrat o creștere în ceea ce privește aspectul cantitativ legat atât de numărul de scriitori, cât și de producția de texte literare. Un element, într-adevăr interesant, de noutate, este introducerea componentei feminine în literatura de migrație:

Ci sono moltissimi scrittori e moltissime scrittrici: le donne sono il 43%, quasi la parità. Cosa straordinaria se si pensa che una parità maschio-donna non c'è mai stata nelle letterature, anche le cosiddette "più evolute" dell'Occidente del '900. (…) È una novità assoluta perché la condizione del migrante è una condizione del disagio, all'interno del disagio della migrazione c'è il disagio in più dell'essere donna, una posizione più debole. Il fatto che le donne scrivano tanto quanto i maschi, è una assoluta novità perché nella società italiana le donne in questi 20 anni non hanno scritto tanto quanto i maschi. Il rapporto è sempre quello del secondo '900, dal Secondo dopoguerra. Sono loro che hanno fatto un salto incredibile ma fin dall'inizio, certo i primi 3 scrittori sono tutti maschi, africani, che hanno pubblicato in Italia nel '90 e '91, ma subito dopo sono arrivate le donne, e non soltanto africane.[13]

Despre prezența femeilor în rândul scriitorilor migranți vorbește și Alessandra Bruno *în Percorsi nella letteratura migrante VI*[14], comentând cele afirmate de autoarea Daniela Golfetto în legatură cu literatura produsă de femei. Daniela Golfetto este de părere că numărul foarte mare de femei migrante în literatură se bazează pe un fundament istoric prin aceea că ele au fost primele care au emigrat în Italia. În același timp, are și un fundament psihologic, dacă ne gândim că aceste prezențe feminine provin, majoritatea, din țări cu o tradiție patriarhală care le impuneau anumite restricții legate de libertatea de exprimare. Odată ce aceste femei au înfruntat călătoria, deplasându-se dintr-un loc în altul, ele au avut, în sfârșit, acea libertatea care până atunci nu le era consfințită. Se naște, în acest fel, o literatură

[12] Idem.

[13] Alessandra Bruno, *op. cit.* „Sunt foarte mulți scriitori și foarte multe scriitoare: femeile sunt în raport de 43%, aproape la egalitate. Un lucru extraordinar, dacă ne gândim că o egalitate bărbat-femeie nu a existat niciodată în literaturi, chiar și în așa-zisele „mai evoluate” ale Occidentlui din '900. [...] Este o noutate absolută, pentru că presupune condiția de suferință a migrantului, iar în interiorul migrației există o suferință în plus în a fi femeie, o poziție vulnerabilă. Faptul că femeile scriu la fel de mult cât bărbații este o noutate absolută, pentru că, în societatea italiană, femeile, în acești 20 de ani, au scris la fel de mult ca bărbații. Raportul este același de la jumătatea lui '900, după cel de Al Doilea Război. Sunt ele cele care au făcut un salt incredibil, încă de la început; sigur că primii trei scriitori au fost toți bărbați africani, cei care au publicat în Italia în '90 și' 91, dar, imediat după aceea, au ajuns femeile, și nu doar africane.” (traducerea noastră).

[14] Alessandra Bruno, „Percorsi nella letteratura migrante VI”, *Lingua Nostra, e Oltre*, Anno 3, Numero 3 – 69. http://www.maldura.unipd.it/masters/italianoL2/Lingua_nostra_e_oltre/LNO3_26luglio2010/Gofetto_69_71.pdf.

BDD-A22219 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.64 (2026-11-19 22:48:05 UTC)

specifică, dominată de voci feminine, destine singulare sau colective, antrenate de experiența individuală a înstrăinării.

Revista *Khaoula e le pagine migranti* coordonată de Francesca Paola Liborio aduce în atenţia publicului italian, şi nu numai, o literatură scrisă de migranţi. Aceasta a fost numită de către cercetătorii în domeniu „literatura migrante”[15]. Revista promovează activitatea bibliotecii „Casa di Khaoula” din Bologna, care se axează pe teme de educaţie interculturală privind cetăţenia multietnică, integrarea imigranţilor în perspectiva normelor de convieţuire socială. Inaugurată în anul 2007, cu o singură secţie pentru copii, „Bambini/e – Ragazzi/e” (Copii/le – Baieţi/Fete), biblioteca şi-a început activitatea adresându-se celor mici, deopotrivă italieni şi migranţi. În colaborare cu şcolile din regiune, secţiunea găzduieşte volume de ficţiune, materiale de intercultură, materiale în format electronic şi instrumente multimedia.[16] Cărţile prezente în aceste trei subsecţii sunt scrise în limbile persană, rusă, română, albaneză, poloneză, chineză. Pe lângă acestea se regăsesc şi traduceri literare în aceste limbi, ale unor opere aparţinând scriitorilor clasici, ficţiune şi critică în limba italiană din toate ariile geografice propuse în proiect. Alături de aceste secţii se impune o alta cu numele de „Migra” (Migraţie), specifică literaturii de migraţie, constituită din proză, poezie, teatru, critică şi studii sociale referitoare la fenomenele migratorii în Italia şi în lume. În legătură cu materialul aparţinând acestei secţii, se observă, conform celor spuse de Francesca Paola Liborio, o anumită tendinţă de a produce o literatură despre migraţie în limba italiană, cu scopul de a servi segmentelor multietnice, în vederea unei familiarizări cu acest fenomen literar şi socio-cultural, în optica unei cunoaşteri reciproce între imigranţi şi autohtoni.[17]

Prima producţie de texte în limba italiană, realizată de către exponenţi ai primei generaţii de imigranţi, urmăreşte îndeaproape „la Grande Migrazione” (Marea Migraţie), asupra căreia se poate reflecta îndeajuns. S-a început cu texte scrise „de mai multe mâini”[18] de către migranţi, alături de scriitori de limba maternă. În 1990, Pap Khouma şi Oreste Pivetta publică *Io, venditore di elefanti*: *una vita per forza fra Dakar, Parigi, Milano*[19]. Tot în acelaşi an, Salah Methani şi Mario Fortunato scriu *Immigrato*[20]. În 1991, Mohamed Bouchane, Carla De Girolamo şi Daniele Miccione tipăresc *Chiamatemi Ali*[21], iar Saidou Moussa Ba şi Alessandro Micheletti publică *La promessa di Hamadi*[22]. Începând cu aceeasta perioadă, producţia migrantă s-a dezvoltat, ieşind la lumină o serie de texte scrise chiar de către

[15] Francesca Paola Liborio, *Khaoula e le pagine migranti*, p. 4, literatura migrantă (traducerea noastră).
[16] *Cf.* Francesca Paola Liborio *op. cit., pp. 8-9.*
[17] *Idem,* p. 9.
[18] Se referă la producţia de texte eleborate de scriitori străini, ajutaţi fiind, în actul scrierii, de către scriitori, jurnalişti italieni. Ia naştere astfel ceea ce se numeşte „literatura scritta da tanti mani” sau „letteratura scritta a quattro mani”.
[19] *Cf.* P. Khouma, p. 5. *Io, venditore di elefanti: una vita per forza fra Dakar, Parigi e Milano*, a cura di O. Pivetta, Milano,Garzanti, 1990.
[20] Cf. Khouma, p. 5, Mario. Fortunato, S. Methnani, *Immigrato*, Roma, Theoria, 1990.
[21] Mohamed Bouchane, *Chiamatemi Alì*, a cura di C. De Girolamo e D. Miccione, Milano, Leonardo, 1991.
[22] Alessandro, Micheletti, Saidou Moussa Ba, *La promessa di Hamadi*, Novara, Istituto Geografico De Agostini, 1991.

BDD-A22219 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.64 (2026-11-19 22:48:05 UTC)

protagoniștii înșiși ai migrației. Primul dintre aceștia a fost Mohsed Melliti (1992) cu cartea *Pantanella: canto lungo la strada*[23] .

În opinia autoarei Francesca Paola Liborio, premiile și concursurile literare propuse de diferite asociații sau instituții locale au stimulat și mai mult producția artistică a migrantilor. Astfel, apar diferite publicații sub îngrijirea Asociației Eks&Tra. În același timp este inițiat și Concursul anual de scriitură migrantă feminină, „Lingua Madre" (Limba maternă). Francesca Paola Liborio crede, totuși, că ar trebui subliniat faptul că filonul de studii de literatură de migrație în limba italiană s-a născut în afară granițelor naționale, mai exact în Statele Unite, grație cercetătorilor italieni care s-au demonstrat adevărați deschizători de drumuri. Unul dintre aceștia este Graziella Parati. Abia după această încercare literatura de migrație a ajuns și în Italia. Întârzierea a fost parțial recuperată datorită prețioasei contribuții a unor profesori ca Armando Gnisci și Fulvio Pezzarossa[24].

În urma analizei acestor texte s-a constatat o evoluție a calității scrierii. Dacă la început puteau fi încadrate într-o literatură de confesiune, în timp reușesc să dobândească o valoare artistică, așa cum afirma Francesca Paola Liborio. Pe de altă parte, autorii participă la ceea ce se cheamă „*rivoluzione letteraria*" (revoluție literară), manifestată printr-o mutație în ceea ce privește întrebuințarea limbii italiene: de la folosirea acesteia ca instrument de comunicare, la utilizarea conștientă a sensurilor. Cu alte cuvinte, scriitorii migranți se află la nivelul la care pot converti limbajul, conferind cuvintelor semnificații care trimit la diferite universuri culturale de o mare expresivitate – acela italian, dar și altele aparținând țării de origine a autorilor.

Acest concept se aplică și în ceea ce privește genurile literare. Francesca Paola Liborio consideră importantă contribuția autoarei Amara Lakhous cu cartea *Scontro di civiltà per un ascensore a Piazza Vittorio*[25], precum și pe cea a autorului Anthony J. Latiffi cu cartea *Lo yàtaghan.*[26] Ambele operele pot fi considerate ca aparținând genului *noir*[27] prin descrierea unor fapte sângeroase, delicte, în urma cărora se caută vinovații, punând în scenă protagoniști a căror natură nu este prezentată că fiind întru totul pozitivă. Inovația adusă acestor texte este refolosirea stilului *noir* în alte contexte, în final creând ceva nou, diferit. Latiffi, de pildă, propune răsturnarea *noir*-ului pentru care figura străinului aparține lumii rău famate. Un personaj de origine albaneză poate fi distribuitor de droguri, hoț sau mafiot, însă în niciun caz nu poate fi polițist, așa cum se întâmplă în *Lo yàtaghan.* Acest element produce un efect neașteptat și pare neverosimil, pentru că în universul cotidian foarte rar se întâmplă ca imaginea străinului să fie asociată cu cea a forțelor de ordine. De obicei, lucrurile se petrec invers.

O altă etapă fundamentală în evoluția literaturii de migrație în limba italiană, așa cum sublinia Francesca Paola Liborio, o reprezintă intrarea în scenă a autorilor aparținând așa-zisei „*seconde generazioni*" (a doua generație). Termenul cu care au fost numiți a stârnit polemici

[23] Mohsed Melliti, *Pantanella: canto lungo la strada*, presentazione di R. Boudjedra, Roma, Edizioni Lavoro, 1992.
[24] *Cf.* Francesca Paola Liborio, *op. cit., p. 6.*
[25] A. Lakhous, *Scontro di civiltà per un ascensore a Piazza Vittorio*, Roma, E/O, 2006.
[26] Anthony . J. Latiffi, *Lo yàtaghan*, Nardo, Controluce, 2008.
[27] *Cf.* Francesca Paola Liborio, *op. cit.*, p. 7.

BDD-A22219 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.64 (2026-11-19 22:48:05 UTC)

cu înşişi scriitorii, care, pe lângă critica adusă, l-au şi refuzat. Termenul, pe de altă parte, a fost contestat, așa cum am menționat mai sus, și de profesorul Armando Gnisci. Primele texte, scrise de autori născuți în Italia, din părinți străini, apar în antologiile literaturii de migrație la finele anului '90, atunci când are loc și publicarea primelor opere monografice. Așa cum era de așteptat, specifica Francesca Paola Liborio, generația fiilor de străini, născuți pe pământ italian, este foarte diferită de aceea a părinților lor prin orizontul de așteptare pe care îl au, prin conștiința propriei condiții și prin posibilitatea de integrare. Din scriitura acestei generații, de „*nuovi italiani*" (noii italieni) transpare necesitatea de a fi acceptați de aceeași societate indiferentă sau ostilă în raport cu alții, în virtutea realizării propriului viitor. Legătura cu lumea din care provin părinții lor este în continuare activă, influențându-le puternic viața și prin urmare producția literară, însă, spre deosebire de părinții lor, orizontul așteptărilor este plasat într-un alt context: cel italian. Ceea ce pentru părinți îmbrăca haina nostalgiei, cu ecou în literatură, pentru fiii acestora se transformă în emoție față de o lume abstractă, plasată undeva, într-un context necunoscut.

Francesca Paola Liborio evidențiază și un alt element important, comun multor opere produse de autori din cea de a doua generație. Este vorba despre folosirea ironiei ca instrument de critică în fața unei societăți strabice, este o cheie de lectură a unei lumi noi. Râsul este unica salvare, dobândind o funcție politică de demascare și corecție printr-o incizie în societatea actuală. Printre exemplele cele mai sugestive de literatură scrisă de „noii italieni", Francesca Paola Liborio menționează *Rometta e Giulieo* de Jadelin Mabiala Gangbo[28], un roman extrem de complex, care se joacă cu tradiția occidentală și cu una dintre cele mai cunoscute povești de dragoste. Pe lângă acesta, sunt remarcate și numeroase alte povestiri și romane scrise de Igiaba Scego și Gabriella Kuruvilla, acestea constituind exemplul cel mai elocvent al modului cum a evoluat literatura produsă de „cea de-a doua generație" de scriitori, contribuind la renovarea imaginarului italian printr-o schimbare de optică ce nu vizează doar latura politică, ci mai ales canoanele vieții cotidiene.

Francesca Paola Liborio explică care a fost motivația care a stat la baza alegerii titlului Asociației „Eks&Tra" care a publicat antologiile premiante: „Il nome Eks&Tra che abbiamo scelto per presentarci indica la provenienza da altri paesi: Eks=ex, el'arrivo Tra noi. L'& e una congiunzione che assomma in se le difficoltà e insieme la grande ricchezza dell'incontro." [29]

Rolul acestei asociații și obiectivele pe care și le-a propus această asociație sunt prezentate în următorul paragraf:

L'associazione interculturale Eks&Tra (Onlus) di Rimini si propone di far conoscere le tradizioni culturali degli immigrati e di favorire l'integrazione, nel rispetto delle diverse culture. Un percorso di crescita reciproca teso ad abbattere i pregiudizi e gli stereotipi, spesso frutto di incomprensioni e di mancanza di conoscenza. Dal 1995 indice ogni anno un concorso letterario per scrittori migranti, figli di migranti e di coppie miste, fondato allo scopo di

[28] Jadelin Mabiala Gangbo, *Rometta e Giulieo*, Milano, Feltrinelli, 2001.

[29] Francesca Paola Liborio, *op. cit.* „Numele „Eks&Tra", pe care l-am ales pentru a ne prezenta, indică proveniența din alte țări: Eks=ex și sosirea printre noi. &-ul este o conjuncție care înglobează în sine dificultățile și, împreună, marea bogăție a întâlnirii." (traducerea noastră)

BDD-A22219 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.64 (2026-11-19 22:48:05 UTC)

promuovere la letteratura della migrazione. Nei sette anni di vita del concorso, l'associazione ha raccolto piu di mille e quattrocento scritti di immigrati, che costituiscono il primo archivio in Italia della memoria della letteratura d'immigrazione. Una letteratura che e nell'80-90% dei casi in italiano, intesa come lingua dell'ospitalita, e che sta diventando letteratura italiana a tutti gli effetti.I seguenti volumi contengono le opere di prosa e poesia vincitrici del premio Eks&Tra nelle sue varie edizioni e si propongono come piccole raccolte create per donare ai lettori qualche primo assaggio di letteratura migrante ed invogliarli a farsi coinvolgere dalla intensita delle parole dei suoi tanti autori.[30]

În aceeași revistă, Francesca Paola Liborio aduce la cunoștința cititorilor care este scopul concursului literar național „Lingua Madre", inițiat de Daniela Finocchi. Acest concurs este parte din proiectul permanent al Regiunii Piemonte care îl promovează la Tîrgul Internațional de carte de la Torino și este adresat tuturor femeilor străine, în special din afara Europei, rezidente în Italia. Limba în care scriu acestea este italiană, „*la nuova lingua da arrivo*" (noua limbă de destinație), în ideea creării unui raport foarte strâns dintre „*identità, radici e il mondo dell'«altro»*" (identitate, rădăcini și lumea „celuilalt"). Pe de altă parte, concursul se mai adresează și femeilor de naționalitate italiană care au intrat în contact cu imigrante de alte naționlități și care au ceva de povestit în legătură cu această experiență:

Il concorso vuole essere un esempio significativo delle interazioni che stanno ridisegnando la mappa culturale del nuovo millennio e testimoniare la ricchezza, la tensione conoscitiva ed espressiva delle donne provenienti da "altri" paesi. Una sezione speciale è dedicata alle donne italiane che vogliano farsi tramite di queste culture diverse,raccontando storie di donne straniere che hanno conosciuto, amato, incontrato e che hanno saputo trasmettere loro "altre" identità.[31]

În opinia autoarei Francesca Paola Liborio migrația este, prin însăși natura sa, un eveniment traumatizant, schimbând pentru totdeauna nu doar viața unui singur individ, dar și a societății în general. Ea este cu atât mai complexă cu cât pune în mișcare mecanismele celor

[30] Francesca Paola Liborio, *op. cit*. p. 23. „Asociația interculturală Eks&Tra (Onlus) din Rimini își propune să ne familiarizeze cu tradițiile culturale ale imigraților și să favorizeze integrarea, în vederea respectului față de diferitele culturi. Un parcurs de cunoaștere reciprocă, pregătit să abată prejudecățile și stereotipiile, de cele mai multe ori fructul neînțelegerilor și lipsei de cunoaștere. Începând cu 1995 are loc un concurs literar pentru scriitori migranți, fii de migranți și de perechi mixte, fondat cu scopul de a promova literatura de migrație. În cei șapte ani de viață a concursului, asociația a adunat mai mult de o mie patru sute scrieri de imigranți, care constituie prima arhivă în Italia a literaturii de imigrație. O literatură care este în 80-90 % din cazuri în italiană, înțeleasă că o limbă de ospitalitate și care stă să devină o literatură italiană în toate efectele. Următoarele volume conțin opere în proză și versuri, învingătoare ale premiului Eks&Tra, în variatele sale ediții, și își propun, ca și mici antologii, să ofere cititorilor o „bucată" de literatură migrantă, convingându-i să se lase cuprinși de intensitatea cuvintelor numeroșilor săi autori." (traducerea noastră)

[31] Francesca Paola Liborio, *op. cit.*, p. 28. „Concursul se vrea a fi un exemplu semnificativ de interacțiuni care redesenează harta culturală a noului mileniu, fiind o mărturie a bogăției, a tensiunii cognitive și expresive a femeilor provenite din „alte" țări. O secțiune specială le este dedicată femeilor italiene, care vor, prin intermediul acestor culturi diferite, să povestească istorii despre femeile străine pe care le-au cunoscut, iubit, întâlnit și că le-au putut transmite „alte" identități." (traducerea noastră)

BDD-A22219 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.64 (2026-11-19 22:48:05 UTC)

două societăţi implicate în acest proces: cea de origine şi cea de destinaţie. Autoarea vede migraţia ca pe un fenomen cu multe faţete, de aceea consideră că este necesară o viziune totalizatoare asupra întregii sale dinamici, care implică nu doar individul sau grupul de indivizi imigranţi, ci şi relaţia acestora cu noua societate gazdă. Pe de altă parte, crede autoarea, a nu-l cunoaşte pe „celalalt" înseamnă a nu descoperi întregul adevăr, reversul medaliei. Literatura scrisă de imigranţi se naşte ca o modalitate de expresie a viziunii acestora asupra lumii în dialog cu societatea în care se includ. În acest sens, „literatura migrantă" are rolul de analiză a realităţii contemporane, funcţionând ca o „fotografie" a acesteia.

Fenomenul migratoriu pune în relaţie contexte culturale diferite, cu accent pe realitatea politică şi socială a ţărilor gazdă, scoţând la iveală problemele şi contradicţiile care apar în raport cu identitatea:

Il fenomeno migratorio, infatti, mettendo in relazione universi culturali diversi, ha la capacita di rimettere in discussione la realta politica e sociale dei paesi in cui ha luogo, svelandone le contraddizioni e i problemi, e rendendo necessario un confronto a livello identitario: le migrazioni svolgono una straordinaria "funzione specchio", sono cioe rivelatrici delle piu profonde contraddizioni di una societa, della sua organizzazione politica e delle sue relazioni con le altre societa.[32]

Aceasta înseamnă că literatură migrantă nu oglindeşte doar dimensiunea imigrantului, ci şi pe cea a autohtonilor cu care stabilesc raporturi umane. Privită din această perspectivă, producţia literară în limba italiană îşi justifică existenţa prin rolul pe care îl joacă în stabilirea raportului dintre realitate şi reprezentările reciproce asupra a ceea ce înseamnă identitate versus alteritate.

Bibliografie:

Ambrosini, Maurizio, *Sociologia delle migrazioni*, Editura il Mulino, Bologna, 2005.

----------, *Un'altra globalizzazione: il transnazionalismo economico dei migranti*, Working Paper 5/o8, Milano, 2008, Dipartimento di Studi Sociali e Politici, Facoltà di Scienze Politiche.

----------, *Seconde generazioni. Un'introduzione al futuro dell'immigrazione in Italia*, fondazione Agnelli Molina S. a cura, Torino, 2004.

Argento, Francesco, *La letteratura della migrazione in Italia* <http://digilander.libero.it/vocidalsilenzio/Letteratura%20dell%27immigrazione.htm>, accesat 12/07/2015, ora 22,25.

Balsamo, Franca, *Famiglie di migranti. Trasformazione dei ruoli e mediazione culturale*, Editura Carocci, Roma, 2003.

[32] Francesca Paola Liborio, *op. cit.*, p. 4. „Fenomenul migrator pune în relaţie universuri culturale diferite, având capacitatea de a readuce în discuţie realitatea politică şi socială a ţărilor în care locuiesc, dezvăluind-ne contradicţiile şi problemele şi considerând necesară o confruntare la nivel identitar: migraţiile îndeplinesc o extraordinară „funcţie de oglindă", fiind revelatorii celor mai profunde contradicţii ale unei societăţi, a organizării sale politice şi a relaţiilor sale cu societatea." (traducerea noastră)

BDD-A22219 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.64 (2026-11-19 22:48:05 UTC)

----------, „Anziane e badanti. Spazi domestici tra cura e intercultura”, in P. di Cori, C. Pontecorvo, a cura, *Tra ordinario e straordinario: modernità e vita quotidiana*, Editura Carocci, Roma, 2007.

Bruno, Alessandra, Intervista al professor Armando Gnisci, ideatore della Banca Dati Basili în *Lingua Nostra, e Oltre. Saggi e interviste*, <http://www.maldura.unipd.it/masters/italianoL2/Lingua_nostra_e_oltre/LNO3_26luglio20__10/Bruno_14_15.pdf>, (accesat 11/07/2015, ora 23,57).

----------, „Percorsi nella letteratura migrante VI”, *Lingua Nostra, e Oltre*, Anno 3, Numero 3 – 69. < <http://www.maldura.unipd.it/masters/italianoL2/Lingua_nostra_e_oltre/LNO3_26luglio201_0/Gofetto_69_71.pdf > , accesat 12/07/2015, ora 20,21.

Decimo, Francesca, *Quando emigrano le donne. Percorsi e reti femminili della mobilità transnazionale*, Editura il Mulino Bologna, 2005.

Del Monte, Giorgia „Letteratura della migrazione”, *Revista Roma multietnica* <http://www.romamultietnica.it/bibliografie/letteratura-della-migrazione.html>, accesat 12/07/2015, ora 22,25.

Liborio, Francesca Paola, *Khaoula e le pagine migranti* <http://badigit.comune.bologna.it/ibb/Khaoula/archivio/khaoula-e-le-pagine-migranti.pdf>, accesat 10/07/2015, ora 18.

BDD-A22219 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.64 (2026-11-19 22:48:05 UTC)